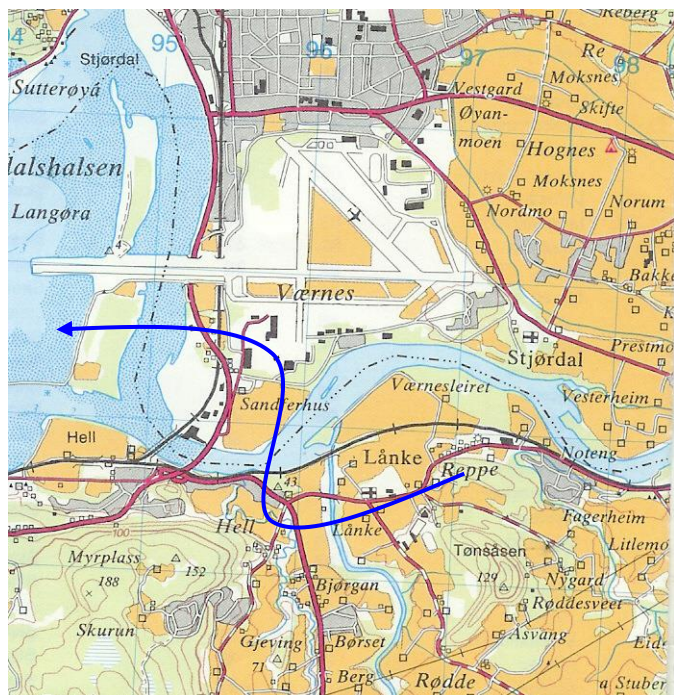

1943 Svensk fly over Værnes

Onsdag den 10. mars 1943 er den snart 13-årige Ola Woldseth i lag med noen kamerater oppe på toppen av Steinmohaugen. De hadde fridag fra skolen. Det var en varm dag, som en slags innledning til våren. Temperaturen tillot en del aktiviteter ute, skjønt ungdommen på den tiden var nok mer herdet, og var for det meste ute uansett vær og gradestokk. Trygve Moen, som var med den dagen, forteller at de ofte brukte å holde til rundt huset til familien Woldseth og ellers rundt omkring på Hell. De lot ingen anledning gå fra seg dersom det skjedde noe på og rundt Værnes. Fly kom og gikk, og de fulgte nøye med. Det ble normal rutine å rette blikket mot hver flygebevegelse. På denne måten ble både flytyper og lyder av bestemte motorer prentet inn på harddisken. Uvanlige lyder, som dårlig motorgange på skadde fly, ble raskt fanget opp, likeledes ukjente flytyper.

Klokken hadde vel passert midt på dagen, sola stod vakkert i sør og tenåringene hadde forflyttet seg ned til Hell sentrum, og står nå på veien til Selbu, mellom Lånke Handelsforening og Tyholtgården. Noen tyske offiserer og soldater holdt til litt lenger vest og var på vei tilbake til Værnes. Alt var som det skulle, leiken fortsatte og de visste alle at de snart måtte hjem til middag. Plutselig hører Ola en merkelig lyd, den skilte seg ut fra de kjente omgivelser og støyfactorer. Den var ikke sterk og bråket, men som ei symaskin. Han retter seg opp og kaster et blikk mot sør. Han følte lyden kom derfra, og ser en skygge komme glidende fra øst, men så blir den borte. Ei uke eller to tidligere kom det en FW 190 med stjernemotor til Værnes. Da

flyet som Ola nå hørte - dukket opp over Malvikgården, ropte han: ”Der kommer Foche Wulfen”, og alle så opp for å se nærmere på det nye flyet. De andre guttene hadde også blitt oppmerksomme på lyden, og Johan E. Olsen roper ”se der”, som om ikke de andre hadde sett noen ting. Men det hadde de selvsagt. Flyet beveger seg uvanlig lavt over Malvikgården og Håkon Olsens butikk, gjør en nittigraders sving til høyre og krysser elva litt øst for den gamle Hellbroa i retning Værnes og hangar 1. Da flyet passerte rett over hodet på guttene, ropte de i kor: ”svensk”! I det samme flyet når elva spiller et tysk luftvern batteri opp. Tyskerne kaster seg mot grøfta, ungdommene lar seg falle ned på bakken langflate, men med ansiktet og synet vendt mot flyet. Dette skulle de ha med seg. De så tydelig ”de tre kroner”. Mens 88 mm flak vandrer gjennom luften, gjør flyet en skarp manøver til venstre, skifter høyde og flyr i retning Langøra. Deretter stuper det ned mot sjøen og forsvinner i retning Billedtholmen og blir borte. I det flyet forsvant ut av synet kom Dagny Tyholt, som var lærerinne for 1. og 2. klasse, og kommanderte guttene ned i kjelleren. Da skytingen opphørte var de ikke sene om å komme seg ut på veien igjen, ivrige etter å få spredt nyheten om at flyet var svensk. En Luftwaffeoffiser kom løpende forbi. Ola sier ”Schwedisch Flugzeug?”, hvorpå offiseren bekrefter nikkende: ”Ja, ja - schwedisch”. Da guttene møtte flere voksne etterpå, var det ingen som trodde på dem da de fortalte at det var et svensk fly.

Ola Woldseth

Trygve Moen

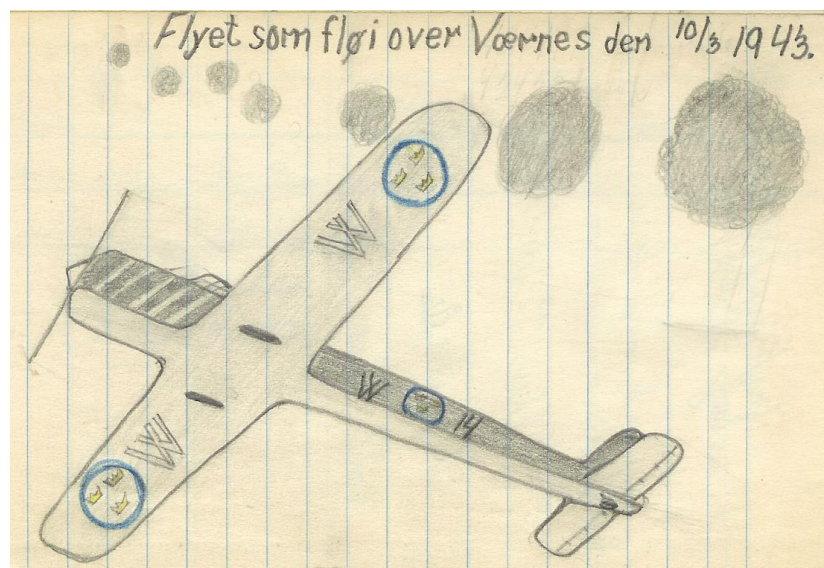

Johan E. Olsen

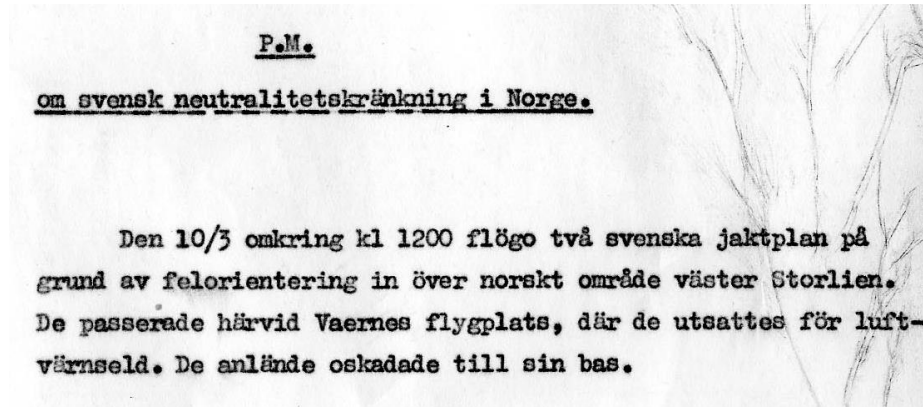
De voksne svarte kun: ”*toillprat*”. Ola erindrer veldig godt i dag at det kom fullt av plask fra elva, som om noen hadde kastet småstein i hele elvas bredde. Sannsynligvis var dette skudd fra 88 mm fra Øya gård like ved Hell stasjon. Det skal også bemerkes at det ca. en time tidligere hadde kommet et lite fly fra vest i stor høyde, som utløste noe skuddslaver fra et 88 mm batteri, men guttene var enige at dette ikke kunne være samme flyet - som kunne ha holdt seg i området så lenge. Johan E.Olsen forteller meg en sommerdag i 2007 at han husker veldig godt at han ved første skuddsalve lurte fælt på hvorfor tyskerne skjøt på sitt eget fly. Han var litt yngre og oppfattet ikke at det var et svensk fly til å begynne med.

Alt hadde skjedd så fort, men ikke fortere enn at guttene klart og tydelig ovenfor hverandre og i munnen på hverandre, ivrige ga til kjenne - ikke bare at det var et svensk fly, men i detaljer hvordan flyet så ut, med merker og bokstaver, - som en bekreftelse på at det virkelig var et svensk fly. Sine unge år til tross. Guttene visste at dette var ikke som det skulle være. Sverige var da ikke med i krigen. Og ”*tre kronor*” hadde vært helt synelige, det var i alle fall helt sikkert. Men nå var det ikke mer tid å miste. Hver og en hadde en sensasjon å fortelle. Her var det om å gjøre å være førstemann ute. Dermed løste flokken seg opp og hver og en var på vei hjem med en kjempenyhet. Ola, kom hesblåsende hjem, med omtrent blodsmak i munnen. Nesten uforklarlig og stammende fikk han forklart hva som hadde skjedd. Mor Marianne stod på kjøkkenet, middagen var nesten klar - og hun skjønte nok ikke så mye av det Ola fortalte. Men det brydde Ola seg ikke om, det måtte vente - nå hadde han andre ting i hodet. Ingen tid å miste. Ola hadde sans for detaljer, og han satte seg straks ned og tegnet flyet. Ola Woldseth ble som voksen sivilarkitekt.

På denne måten og gjennom denne tegningen vet vi altså at et svensk fly passerte over Værnes ca. klokken 1200 den 10.mars i 1943. Flere var vitner til det. Men hvem var denne ”svensken”? Det vi vet, og som Sverige omsider har innrømmet, er at det var to ”jaktplan” som kom inn i Norge ved Storlien omkring klokken 1200 den 10.mars 1943. De passerte Værnes, hvor de ble beskytt, men kom seg uskadde tilbake til sin

base. Se P.M fra det svenske utenriksdepartementet. (P.M: pro memoria, som ble benyttet for å tilkjenne viktig informasjon). - Med stor sannsynlighet var dette Seversky Republic EP-1, med den svenske betegnelsen J9. Det ble i 1939 bestilt 120 slike fly fra USA, og halvparten kom til Sverige før Roosevelt fikk stanset leveransen. Flyene var i svensk tjeneste frem til 1951, og var de første jagerfly med innfellbare landingshjul. Piloten hadde en orange liten pinne, som det stod "hoppa" på. Den kunne han slenge over skuldrene til den som satt på i setet bak – dersom det ble en kritisk situasjon. I disse marsdager i 1943 lå J9-fly fra F8 / Barkaby i Piteå på vinterøvelse.

Per Clason i K-arkivet

Hva gjorde flyene over Værnes? Dette er det store spørsmålet – som jeg fortsatt jakter på når dette går i trykken. Her kan mange teorier være riktige. I følge svenske kilder var det faktisk to fly. En kan selvsagt hevde at flygerne hadde kommet ut for riktig så dårlig vær. De ble kanskje tvunget til ta seg frem på norsk side - kom ned i Stjørdalen, hvis eneste mulighet ofte er å fly nedover og ut av dalføret ved Værnes. De så nok Værnes foran seg, visste selvsagt at flyplassen var under tysk kontroll og fløy tett inntil Strætøsfjellet. De presset seg frem i været og kom forbi Hell. Akkurat da åpnet tyskerne ild. Denne ildgivingen nødvendiggjorde skarpe svinger, og flyet ble derfor observert flygende slik tidligere beskrevet og illustrert. Ved å runde Billedtholmen kom flyet seg mot Hommelvik, hvor det trolig igjen kunne stige, og fløy så over mot Selbu og gjennom Neadalsføret eller over til Gauldalen, gjennom Vauldalen og inn i Sverige igjen. Men denne teorien stemmer ikke sett i relasjon til været. Været i Jämtland den formiddagen var overskyet (mullet) på formiddagen og om kvelden, men relativt klart midt på dagen. SW vind 2-4 m/sek. Maxtemperaturen i løpet av dagen var 7,2 grader og minimumstemperaturen var nede i minus 4,8 grader. Og ifølge våre vitner her på Værnes, var været meget bra den dagen. Så en kan nok glemme ganske så raskt teorien om at de havnet i Norge og over Værnes på grunn av dårlig vær. Ja, en kan også glemme teorier og påstander om såkalt "feilnavigering". Det svenske PM (se notatet) benevner riktignok episoden som "neutralitetskränkning" og "felorientering". Men sistnevnte ordbruk må kun være av unnskyldende art. Dette var nok en bevist handling. Om den var forhåndsplanlagt eller impulsiv - gjenstår å finne ut. Uansett var det en grensekrenkelse, til tross for at Norge var okkupert.

Per Clason har vært min kontakt i Krigsarkivet. Holger Ängeskog, pensjonert flykaptein i SAS, begynte sin flykarriere som jagerflyger nettopp på F8 på Barkaby. Han sier” *Ingen jaktpilot kan flyga så fel, og de var medvetna om gränserna, - felnavigering... nej, inte en chans*”.

Bo Widfeldt, som er en av de største kompetanser på flyhistorie i Sverige, synes det er merkelig at det aldri kom noen protest. Det finnes ingen så dann i UD eller 1920 års dossiesystemet, HP 1147 eller 1154. Kanskje forsøkte noen å forhandle om fortsatt kurerflyginger over Sverige, og derfor ikke ville irritere svensk UD?

Vi vil kanskje aldri få rede på hvorfor svenskene, trolig helt bevist, foretok denne grensekrenkelsen. Var det for å teste beredskapen, en ren nysgjerrighet eller en dumdrstig enkeltmannsavgjørelse. Papirer og arkiver finnes ikke som kan gi noe svar. Og de som var med, som visste noe internt på skvadronen - er enten borte nå eller fortsatt holder sin taushetsplikt. Siden det forefinnes en P.M i svensk UD, var det nok likevel en stor og betent sak. Den kunne ha blitt meget farlig!